

RECENZÍÓ

MOLNÁR LILLA

Horváth Emőke: *Politika, egyház és hatalom. Kuba 1959–1961.*
Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2022, 143 pp.

Horváth Emőke *Politika, egyház és hatalom, Kuba 1959–1961* című tanulmánykötete 2022-ben jelent meg a Martin Opitz Kiadó publikálásában. A munka az utolsó fejezet – *A katolikus Diario de la Marina és az új politikai hatalom Kubában (1959–1960)* – kivételével a szerzőnek korábban már megjelent tanulmányait fűzi össze egy kötetbe, amely a kubai forradalmat követő új politikai hatalom és a kubai katolikus egyház viszonyának alakulását hivatott bemutatni. A tanulmánykötet kétségkívül hiánypótló, mivel központi témája kevésbé kutatott a hazai történészek körében, és a külföldi szakirodalmak sem foglalkoznak a kérdéskörrel mélyrehatóbban, ahogyan ezt a szerző is megállapítja az Előszóban.

A kutató a kubai forradalom győzelmének évétől, 1959-től vizsgálja a Castro-rezsim és a kubai katolikus egyház kapcsolatát, melynek alakulása 1961-ig, a papság egy részének Kubából való száműzéséig követhető nyomon. Ettől az eseménytől kezdve az egyház távol maradt a politikai kérdések megvitatásától, és a hittel kapcsolatos feladatokra fókuszált, a szerző szavaival élve „tetszhalott állapotba került”. (106. o.)

Tartalmi szempontból a kötet három nagyobb egységre osztható. Rendhagyó módon a szerző a kötet közel felét az egyházzal kapcsolatos történeti előzmények (Egyházi előzmények, 11–26. o.), valamint Kuba sajátos kulturális és földrajzi kereteinek (Történeti, kulturális és földrajzi keretek, 27–73. o.) bemutatásának szenteli, ezzel kitágítva az alcímben megjelölt időkeretet. A tanulmánykötet második fele és egyben utolsó egysége, négy tanulmányban (75–131. o.) járja körül a kubai katolikus egyház és a hatalom egymáshoz fűződő viszonyát az 1959-es forradalmat követően.

Az *Egyházi előzmények* című fejezetben a történész az egyházszervezet fejlődésének főbb eseményei mellett a politikai kontextust is felvázolja, átfogó képet adva a szigetország helyzetéről, különös tekintettel a XIX. és XX. századi történésekre. Mivel Kuba a latin-amerikai függetlenségi mozgalmakból kimaradva nem szakadt el az anyaországtól, a spanyol liberális kormányok egyházellenes politikája Kubában is érződött az 1830-as években, ami jelentős paphiányhoz vezetett. (13. o.) A spanyoloktól való függetlenedést követően Kuba politikailag és katonailag az Amerikai Egyesült Államok ellenőrzése alá tartozott. Ez az egyház szempontjából jelentős változásokat idézett elő, ami tovább nehezítette a katolikusok helyzetét. Ezek közül kettő, az oktatás kérdése és a protestáns egyházak missziós tevékenysége, külön

alcím alatt kerül bemutatásra. A fejezet egészen az 1959-es forradalomig kíséri figyelemmel a kubai katolikus egyház helyzetének változását, kidomborítva a paphiáynak, a papok származásának, az oktatásban az egyháziak tevékenységének korlátozásának és a kubaiak vallási érdektelenségének nehézségeit, amelyekkel a katolikus egyháznak szembe kellett néznie a vizsgált időszakban.

Az előzmények hosszas tárgyalása nem felesleges, hanem nélkülözhetetlen a kötet második felében tárgyalt központi kérdéskör megértéséhez. Például a kubai paphiány problémája, illetve a meglévő papok származása meghatározó eleme lesz a hatalom és az egyház viszonyának 1959 után, amit a kötet második felének első két tanulmánya vizsgál.

A következő egység, a *Történeti, kulturális és földrajzi keretek* című fejezet nyitótanulmánya *A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei*, amely a címben jelölt terület fogalmának négy különböző interpretációját vizsgálja. Ezek megértését egy, a Karib-térséget ábrázoló térkép, valamint több, a Kis- és Nagy-Antillákra vonatkozó adatokat rendszerező táblázat segíti. A szerző egyértelműen rögzíti, hogy a Karib-térség fogalma alatt a Kis- és Nagy-Antillák szigetfűzereit érti, ezzel kizárva a Mexikói-öböl partvidékét a vizsgálódásból (36. o.). A tanulmány megemlíti a Karib-térség egyes területeinek eltérő demográfiai adatait, az afrikai eredetű rabszolgák eltérő arányát, és ezek magyarázatát. A szerző fontos megállapítása, hogy a vizsgált területen belül egy belső határ húzódik a „spanyol nyelvű és az anglofón területek között”. (41. o.) Az írásban a szerző külön kitér a hitoktatás nehézségeire vagy az afrikai rabszolgák áttérítésének felületességére, ami az *Egyházi előzmények* fejezetben tárgyaltakhoz hasonlóan szintén fontos adalék a kötet fő kérdéskörének megértéséhez.

A forradalom után hatalomra került Castro-rezsimnek és a katolikus egyház kapcsolatának vizsgálatához elengedhetetlen magának az 1959-es kubai forradalomnak a rövid ismertetése. Ezt a folyamatot hivatott bemutatni a *Nők a kubai forradalomban, Celia Sánchez alakja* című tanulmány a forradalomban részt vevő nők szerepén keresztül. A forradalmat megelőző nőmozgalmak történetén túl az írás röviden kitér a katonai puccsal hatalomra jutott Fulgencio Batista diktatúrájára és a kormánnyal szembeni ellenállásra, a Moncada laktanya elleni fegyveres támadásra, amelynek bukását követően Fidel Castro és társai tartósan a figyelem középpontjába kerültek. (48. o.) A tanulmány fókuszában Celia Sánchez személye és tevékenysége áll, aki Fidel Castro bizalmasaként kulcsfigurája volt a Július 26-a Mozgalomnak és a partraszállás megszervezésének. A szerző az ő alakján keresztül tárja az olvasó elé a forradalom és a fegyveres harcok eseményének történetét, valamint az új hatalom meghatározó alakja, Fidel Castro személyét.

Az *első Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményei* című tanulmány nemzetközi kontextusba helyezi a Fidel Castro vezette Kubát. Az írásból egyértelműen kirajzolódnak azok a lépések, amelyek eredményeként Kuba az Amerikai Egyesült Államoktól fokozatosan távolodva egyre közelebb került a Szovjetunióhoz és a szovjet tömb országaihoz politikailag és gazdaságilag egyaránt. Így érthetőbbé válik az

olvasó számára a tanulmánykötet második felében megjelenő gócpont az állam és az egyház kapcsolatában: a katolikus egyház kommunizmustól való félelme. A tanulmány jól érzékelteti – különösen a kubai rakétaválságot illetően – Kuba geopolitikai helyzetéből adódó fontosságát, a két szuperhatalom érdekérvényesítő politikájának szembekerülését a szigetországban, valamint Kuba szovjet érdekszférába kerülésének főbb állomásait.

Az első egységhez hasonlóan a *Történeti, kulturális és földrajzi keretek* című fejezet is nélkülözhetetlen adalékokat tartalmaz: a hidegháborúban geopolitikailag kulcsfontosságú szerepet betöltő szigetország két nagyhatalomhoz fűződő viszonyának, valamint a kubai forradalom eseményeinek újszerű megközelítését adja, bemutatva a szerző Kubára vonatkozó többéves kutatómunkájának eredményeit.

A kötet utolsó nagy egysége a központi kérdéskört, az egyház és a politika viszonyának alakulását vizsgálja négy alfejezetben. Az egymás után fűzött tanulmányokból lépésről lépésre rajzolódik a Castro-rezsim és a kubai katolikus egyház helyzetének változása, fokozatos távolodása.

A szerző *A katolikusok és a „szakállasok”. Kuba, 1959* című fejezetben feltárja, hogy kezdetben a katolikus egyház vezetői és a hívek is üdvözölték a forradalmat, amit a Castro-beszéd alatt megjelenő fehér galambok szimbolikája tovább erősített (82. o.). Az egyház szimpátiáját Castro kettős politikát folytató magatartása is elősegítette, „ameddig csak lehetett, hitegetni kívánta az egyházakat” (86. o.). Ebben a fejezetben kerül megválaszolásra a szerző Előszóban feltett kérdése: milyen politikai döntésekhez köthető a felsőpapság elfordulása a hatalomtól. A szerző elsősorban az oktatási reformot jelöli meg. Hangsúlyozza, hogy az oktatási reform állami ellenőrzés alá vette a magánoktatási intézményeket, ami rontotta az állam és az egyház viszonyát; utóbbi ekkor még nyitott volt a hatalommal való tárgyalásokra, és nem kívánt végleg szakítani vele (93. o.). Az agrárreformot pedig az egyház mindaddig támogatta, amíg az a társadalmi igazságosságot, nem pedig a kommunizmust szolgálta. (91. o.)

A viszony elmérgesedésével és egyben a hatalom fokozatosan egyházellenessé váló politikájával *A kubai katolikus papság helyzete a forradalmat követően (1960–1961)* című fejezet foglalkozik. A fejezet indítóképe százharmincegy száműzött pap *Covadonga* nevű hajójának távolodása a kubai partoktól 1961 szeptemberében. Az otthonukat elhagyni kényszerülő papok indítékainak megválaszolását két szempont szerint csoportosította a kutató. Az egyik a kubai papság származásának kérdése. A papság „idegenszívűségére” hivatkozva, Castro támadást indított az egész katolikus klérus ellen, ami nagy általánosításnak mondható, tekintve, hogy eleinte csak a spanyol származású szerzetes közösségek helyezkedtek szembe a forradalommal (97. o.) A másik szempont, és ez szerepel hangsúlyosabban a tanulmányban, a kommunizmus és a katolikus egyház viszonya. A Szovjetunió és Kuba között létrejövő ötéves gazdasági szerződés, majd az első katonai egyezmény aggodalommal töltötte el a katolikus egyházat.

A következő fejezet, *Az Egyesült Államokba kíséret nélkül érkező kubai gyerekek esete (1960–1962)* érdekes résztanulmány, amely a „Pán Péter-akció” körülményeit járja

körbe. Bár maga az akció nem kapcsolódik szorosan az állam és az egyház viszonyához, a miérteket keresve a kutató a „Pán Péter művelet” elindításának értelmezését három olyan tényezőben látja, amelyeket korábban már kifejtett: az oktatási reform, a hatalom egyházellenese magatartása és a kommunizmustól való félelem (115. o.).

A kötet utolsó tanulmánya, *A katolikus Diario de la Marina és az új politikai hatalom Kubában (1959–1960)* a katolikus napilap és a hatalom viszonyát vizsgálja, feltárva azokat a lépéseket, amelyek odáig vezettek, hogy a lap elfogadhatatlanná vált a rezsim számára, ezért betiltásra került. A lap jelentősége, hogy az egyházat érintő minden fontosabb kérdéssel foglalkozott, és közreadta a kubai prímás körleveleit (118. o.). A korábbi szövegekben az agrártörvénnyel, a magániskolák államosításával és a kommunizmus veszélyével kapcsolatban többször is előkerült a Diario de la Marina neve. A szerző részletesen taglalja a sajtószabadság kérdését és ezen keresztül megfogalmazza a sajtó mint propagandaeszköz fontosságát a politika számára. Emellett bemutatja a Castro által a hatalom szolgálatába állított tömegtájékoztatói eszközök tudatos használatát is.

A kötetet a felhasznált források listája, teljes körű bibliográfia, valamint név- és tárgymutató zárja. A mellékletben, Kuba egyházmegyei térképen túl, az egyházi klérus néhány vezetőjének fényképe látható. Horváth Emőke sikeresen teljesítette célját tanulmánykötetével, miközben széles körű forrásbázisra támaszkodott, és átfogó szakirodalmi háttérrel támasztotta alá megállapításait.